

ULUSLARARASI İLİŞKİLER GÜNDEMİ

International Relations Agenda

TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU’DAKİ YUMUŞAK GÜCÜ

Sedat LAÇİNER

Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bugüne Türkiye bölgesinde daha etkili bir aktör olmaya doğru ilerliyor. Geçmişte sürekli olarak ‘potansiyel’ olarak değerlendirilen ilişkiler adım adım somut ilişkiler haline gelmeye başlıyor. Türkiye ‘sahaya indikçe’ Ortadoğu, balkanlar ve Kafkasya başta olmak üzere yakın çevresindeki yumuşak gücünü de keşfetmeye, bunun tadına varmaya başlıyor. İsrail-Filistin, Pakistan-Afganistan, Suriye-İsrail ya da İran-İsrail gibi rakip kampların her iki kanadı da kendilerini Türkiye’ye yakın bulabiliyor. 2007 yılının 2. dönemi Türkiye’nin söz konusu yumuşak gücünü daha fazla fark ettiği bir dönem oldu. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye-Ortadoğu ilişkilerini ele almak yararlı olabilir.

1. İSRAİL-FİLİSTİN ANKARA BULUŞMASI

Daha önce başka bir ‘küskün kardeşler’ olan Pakistan Devlet Başkanı Müşerref ile Afganistan Devlet Başkanı Karzai’ye ev sahipliği yapan Ankara Kasım 2007’de bu kez dünyanın en ünlü ‘düşmanları’ nı bir araya getirdi. İsrail ve Filistin Devlet Başkanları Ankara’da. Şimon Peres ve Mahmud Abbas’ın Ankara ziyareti

birçok açıdan ilk oldu: İlk kez bir İsrail ve bir Filistin devlet başkanı Türk meclisine hitap etti. Peres'in Meclis'teki konuşması İsraili bir devlet başkanının Müslüman bir ülke meclisinde yaptığı ilk konuşma oldu. Dahası ilk defa iki lider birbirlerini bir başka ülkenin meclisinde dinlediler. Bazıları bu ilkleri önemsemeyebilir ve sıradan 'diplomatik oyunlar' sayabilir. Ancak iki liderin Ankara ziyaretleri Türkiye'nin (büyük) Ortadoğu'daki 'yumuşak gücü'nü açık seçik ortaya seriyor. Türkiye gerektiğinde Filistinlileri de, İsrailileri de azarlıyor, sert bir dille eleştirebiliyor. Ancak gerektiği zaman her ikisi ile en yakın ilişkileri de sürdürebiliyor. Pakistan ve Afganistan'ın Türkiye'ye duydukları güven, ama birbirlerine duydukları güvensizliğin bir benzeri de Filistin ve İsrail tarafında mevcut. Türkiye ile geçinebilenler, birbirleri ile geçinmiyorlar, hatta bir araya dahi gelmekte zorlanıyorlar. Aynı durum Irak'ın içinde bile söz konusu. Şiiler de Sünniler de Türkiye'yi kendilerine yakın görebiliyorlar. Böyle bir pozisyona sahip ikinci bir ülke bulabilmek gerçekten çok zor. Başka bir deyişle uzun yıllar sırtını Ortadoğu'ya dönen Türkiye yüzünü bölgeye dönmeye başladıkça ve bölgeyi tanıdıkça burada kendisi için 'büyük bir servetin' olduğunu fark ediyor, daha da fark edecek.

İsrail ve Türkiye

Her şeyden önce Türkiye ve İsrail bölge sorunlarının çözümünde iki farklı ekolu temsil ediyorlar. İsrail (ABD ile birlikte) sorunların çözümünü lider, rejim ve hatta sınır değişikliklerinde görüyor. Irak'ın üçe, en azından ikiye bölünmesi İsrail'in gönlünden geçen bir dilek. Irak gibi bir Arap devinin yeniden, karşısına eski haliyle dikilmesini istemiyor. Dahası Suriye ve İran'ın da ABD eliyle hallini umuyor. Suriye'de rejim değişimi, Suriye'nin birkaç parçaya bölünemese bile Lübnan ile ilgilenemeyecek kadar zayıflaması ve iç işlerine dönmesi İsrail'in bir diğer gizli dileği. İran'ın ise en azından gücünün budanması ve elini Irak, Suriye, Lübnan ve Filistin'den çekmesini bekliyor Tel Aviv. İsrail Irak ve diğer ülkelerde tüm bu süreç cereyan ederken Filistin sorununu bir veya iki güçsüz ama Batı yanlısı devlet(ler) kurdurarak çözmenin planlarını yapıyor. Elbette bu planlarda Türkiye'nin İsrail'in yanında yer alması İsraililerin en büyük dileği. Aslına bakılırsa İsrail'in derdi Ortadoğu sorunlarına kalıcı çözümlerden çok üzerindeki yükü başka ülkelerin sırtına yükleyebilmek.

Türkiye ise Ortadoğu sorunlarının çözümünün lider, sınır veya rejim değişiklikleri ile çözülemeyeceğini, aksine böylesine 'yüzeysel' bir yaklaşımın sorunları içinden çıkılamaz bir hale getireceğini düşünüyor. Irak'ın da Filistinleşme sürecine girmiş olması Türkiye'nin kendi tezini savunurken kullandığı önemli kanıtlarından biri. Ancak Türkiye'nin ABD'yi, ya da İsrail'i ikna edebilmesi kolay değil. Bu nedenle Türkiye her iki devletin politikalarını da belli bir noktaya kadar veri olarak almak ve ona göre tedbir geliştirmek zorunda kalıyor.

Türkiye-İsrail ilişkileri ekonomik rakamlar dikkate alındığında tarihinin en iyi düzeyinde. 2007 yılının ilk 6 ayında Türkiye-İsrail ticaret hacmi 1.2 milyar doları aştı. Bunun 782 milyon doları Türkiye'nin İsrail'e ihracatı ve bir önceki yıla göre % 29'luk bir artışa denk düşüyor. 1997 tarihli serbest ticaret anlaşması ticari ilişkilere ciddi bir ivme getirirken turizm alanında da iyi ilişkiler hızla gelişmeye devam ediyor. Türkiye şu anda İsrail'in Ortadoğu'daki en büyük ticari ortağı durumunda. Doğrudan yatırımlar ve diğer faaliyetler dikkate alındığında iki ülke arasındaki toplam

ekonomik faaliyetlerin 10 milyar doları aşığı tahmin ediliyor. Bu da İsrail gibi nispeten küçük bir ülke için kayda değer bir rakamdır.

Türkiye-İsrail Ticaret Hacminin Seyri

1990	100 milyon dolar
1994	300 milyon dolar
1997	450 milyon dolar
2003	1.2 milyar dolar
2005	2.1 milyar dolar
2007	(İlk 6 Ay) 1.2 milyar dolar

Peres ile Türk yetkililer arasındaki görüşmelerde ekonomik ilişkiler elbette gündeme geldi. Ancak gündem bununla sınırlı değildi ve oldukça yüklü oldu. Doğal olarak ilk sırada Filistin sorunu görüşüldü. Türk, İsraili ve Arap işadamlarını tek bir hedef doğrultusunda bir araya getirmeyi amaçlayan Ankara Forumu'nun Batı Şeria'da bir sanayi bölgesi oluşturması, böylece Filistin'in ekonomik sorunlarını azaltarak barışa katkıda bulunması Türkiye açısından önemli bir adım oldu. Peres de bu girişimi çok yararlı bulduğunu çeşitli defalar tekrarladı.

Şüphesiz iki taraf için de önemli bir diğer konu güvenlik ve terör. İsraililer İran'ın terörü desteklediğini ve nükleer silahlar elde etmeye çalıştığını her vesile ile tekrar ediyorlar ve Türkiye'den de benzeri bir tavır bekliyorlar. Ancak Gül-Peres görüşmesinde tarafların İran konusunda net görüş farklılıkları olduğu anlaşıldı. Cumhurbaşkanı Gül, Peres'in iddialarının önemli bir kısmına katılmadı.

Güvenlik boyutunda İsrail'in bir diğer önemsedığı konu da Türkiye'ye silah satışı. Silah sanayi İsrail'in önemli gelir kaynaklarından. Çoğunlukla ABD lisanslı silahları Washington'un izni ve çoğu kez maddi desteği ile İsrail'de üretiyorlar. Bazı silahlarda ufak değişiklikler yaparak İsrail malı versiyonlar da elde ediyorlar. Malum Ortadoğu'daki en iyi silah alıcılarından biri de Türkiye ve İsrail Türklere silah satmayı, silahlarını modernize etmeyi çok istiyor. Bu konuda hiçbir fırsatı kaçırmamak için elinden geleni yapıyor. *Jerusalem Post*'un haberine göre Peres bu gezide Türkiye'ye Arrow balistik füze savunma sistemi ile Ofek casus uydularının satışını da gündeme getirdi. Arrow (İngilizce 'ok' anlamına geliyor) füze savunma sistemi 1986'dan bu yana ABD'nin maddi desteği ile sürdürülüyor. Bu desteğin şimdiye kadar 2 milyar doları aşığı belirtiliyor. Sistem Scud ve Şahap 3 (İran) füzelerine karşı denendi ve başarılı bulundu. Halen sistemin Arrow II'si geliştirilmiş durumda ve geliştirme çalışmaları sürüyor. Sistemin daha çok Irak ve İran'a karşı geliştirildiği açık. İsrail'in Türkiye'ye pazarlarken ki argümanı da Türkiye'nin bu sisteme İran'a karşı ihtiyaç duyabileceği varsayımına dayanıyor. İsrail Arrow'u Hindistan'a da satmak istedi. Ancak ABD'nin muhalefeti nedeniyle sadece radar kısmı satılabildi. Ofek (İbranice 'Ufuk' anlamına geliyor) ise İsrail tarafından üretilen bir casus uydudur. Bir arabanın plakasını dahi okuyabildiği iddia ediliyor. Üzerinde çeşitli sensörler bulunuyor ve işletme ömrü olarak 1-3 yıllık süreler belirtiliyor. 1988'de başlayan çalışmalar şu anda Ofek 7'ye ulaştı. Ofek'in Türkiye'ye katkısı şüphesiz Kuzey Irak ve Güneydoğu Anadolu'da istihbarat toplamada olacak. İsrail 2008 başı itibarıyla bu ürünleri Türkiye'ye satabilmek için hala lobi yapıyor. Ankara görüşmesinden sonra savunma alanındaki önemli bir gelişme Türkiye'nin İsrail'den kiraladığı insansız uçakları PKK'ya karşı yoğun bir şekilde kullanmış olmasıdır.

İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres Ankara Görüşmesi esnasında “teröristler F-16 ile kovalanmaz. F-16 ile takip ederek terörle mücadele edemezsiniz. Nano gibi yeni teknolojileri kullanmak gerek” derken çantasındaki diğer satılık ürünlere de işaret ediyordu. Bunlar arasında hafif çelik yelekler de var. Peres’in sözleri aslında Türkiye’nin yumuşak karnına da işaret ediyor. USAK raporlarının Haziran 2006’da dile getirdiği “balyoz ile sivrisinek öldürülmez” sözünün başka bir versiyonunu böylece İsrail’in ağzından da duymuş oluyoruz. Nitekim 5 Kasım Zirvesi’nin ardından ABD Başkanı Bush da “sizde istihbarat yok, sizdeki istihbarat ile terörist avlanmaz” mealinde sözler söylemişti. Türkiye bu konudaki açıklarını kapayamadığı sürece ABD ve İsrail gibi ülkelerden hem tavsiyeler almaya devam edecektir, hem de bu konuda karşı ülkelere ciddi bir koz verecektir.

Görüşmelerdeki bir diğer gündem maddesi de KKTC oldu. Kıbrıs’ta ipler neredeyse tamamen Rumların eline geçtiği için Türkiye’nin manevra alanı tamamen daralmış durumda. Buradan çıkışın tek yolu tam bağımsız bir KKTC: Fakat Hükümet, tıpkı kendisinden önceki hükümetler gibi, bu konuda gerekli cesareti gösteremiyor. Bu nedenle doğrudan ticaret, doğrudan ulaşım, temsilcilik vb. ara formüller aranıyor. Suriye ile KKTC arasında başlatılan feribot seferleri bu türden önlemler arasındaydı. İsrail’den de aynı tür bir uygulama bekleniyor. Hayfa ile Gazi Magosa arasında feribot seferlerine başlanabilmesi ve KKTC’de İsrail’in ticari temsilcilik açması Peres’e götürülen öneriler arasında. İsrail’in bu konuda Türkiye’yi ‘kırmaması’ için herhangi bir neden görünmüyor. Ancak geçen aylar içinde ciddi bir adım da atılmış değil. Hatta KKTC’nin Tel Aviv’de temsilcilik açması önerisinin İsrail tarafından reddedildiği Aralık 2007’de Ha’aretz sayfalarına yansdı.

Filistin ve Türkiye

Diğer konuk Mahmut Abbas’ın gündemine bakacak olur isek burada işbirliği olanakları daha sınırlı kaldı. Filistin, Hamas’ın Gazze’de kendi idaresini ilan etmesinden sonra fiiliyatta iki ayrı ülkeye dönüştü. Mısır-İsrail arasındaki Gazze Hamas kontrolünde ve Batı medyasında ‘Hamastan’ olarak da adlandırılıyor. Bazı yorumculara göre İsrail bu durumdan hayli memnun. ‘Büyük bir Filistin ile kuşatılmaktansa iki küçük Filistin daha iyi’ diye düşündüğü söyleniyor.

Türkiye’nin Filistin konusundaki en önemli hatası ise Hamas liderini Ankara’ya çağırmak olmuştur. Her ne kadar Başbakan Erdoğan kendisiyle görüşmekten kaçındıysa da Hamas’ı Ankara’da görmek ABD ve İsrail için en kötü kâbuslardan daha kötü bir kâbustu. Ne yazık ki bunun maliyeti Türkiye’ye Kuzey Irak’ta ve Ermeni meselesinde çıkarıldı. TOBB’un inisiyatifiyle başlayan ve Türkiye’nin devlet olarak sahiplendiği yaklaşım Filistin için üretilmiş tek ciddi proje konumunda. Eğer başarılı olur ise hem Türkiye’nin Ortadoğu’daki konumu güçlendirecek, hem de İsrail-ABD yaklaşımlarının alternatifi pratikte geliştirilmiş olacak.

Özetle Türkiye uzun yıllar gönülsüz olduğu Ortadoğu’da istekli ve güçlü bir aktör olarak belirmeye başladı. Eğer Ortadoğu’da Türkiye lehine olan zemin iyi kullanılabilir ve ciddi hatalar yapılmaz ise Türkiye’siz bir Ortadoğu düşünmek zorlaşır ve Türkiye istikrar sağlayıcı bir güç olarak güneyini bir bataklık olmaktan çıkarmaya ciddi katkılar sağlayabilir.

Bundan sonrası için Ankara'da görmeyi arzuladığımız başka ikililer de var elbette ve bunların başında Esad ile Peres geliyor. Olanaksız mı? Türkiye başkaları için olanaksız olanın gerçekleşebileceği bir iklim. Eğer Türkiye bu tür ikilileri Ankara'ya getirmeye devam edebilir ve marjinal ülke ve gruplar ile 'kör gözüne' görüşmelerden kaçınabilir ise son derece zor bir süreci büyük kazanımlar ile tamamlayabilir.

2. TÜRKİYE – İRAN İLİŞKİLERİ: AŞILMASI GEREKEN GÜVEN BUNALIMI

İran 70 milyonluk nüfusu, Türkiye yüzölçümünün yaklaşık iki misline ulaşan toprakları ve özellikle enerji alanındaki devasa kaynakları ile Ortadoğu'nun en önemli ülkeleri arasında. İran aynı zamanda Türkiye'den sonra Ortadoğu bölgesinin ve tüm Müslüman coğrafyanın en büyük ikinci ekonomisi durumunda. Üstelik İran, Türkiye'nin de komşusu. Bu veriler dikkate alındığında Türkiye ile İran arasında ciddi bir ekonomik yakınlaşma, hatta entegrasyon beklemek doğal bir sonuçtur. Ancak ilişkilere bakıldığında son derece sağlıksız bir tablo ile karşılaşılıyor:

İran, Çin ve Rusya ile birlikte, Türkiye'nin en fazla dış ticaret açığı verdiği ülkeler arasında yer alıyor. Açık 5 milyar doları aşıyor. Ticaretin % 75'ini gaz alımı oluştururken enerji dışı ticaretin hacmi sadece 2 milyar dolar civarında kalıyor. Oysa Türkiye sanayisi ve tarım-hayvancılık sektörleri İran'ın ihtiyaçlarını karşılamaya çok müsait. Buna rağmen İran, Türk mallarına yüz vermiyor, ticaret bir türlü istenen hızda ilerlemiyor. Doğrudan yatırımlarda ise durum çok daha kötü. İran'a girmek isteyen Türk yatırımcılar akla zarar engellemelerle karşılaşılıyorlar. Türk yatırımcılar bırakınız komşu ülkeden olmanın ve ortak kültürel-dini benzerliklerin tadını çıkarmayı, Türk oldukları için bazı özel engellemelerle dahi karşılaşabiliyorlar. Tüm bu engelleri aşip ihalenin son aşamasına geldiğinizde ise tüm süreç birdenbire iptal edilebiliyor. TAV ve Türkcell'de bunun en açık örnekleri yaşandı. Geçenlerde USAK'ı ziyaret eden bir grup Türk işadamı ise sorunun bir başka boyutundan dert yandı. İranlı işadamlarının son dönemde sıkça Türk işadamlarına işbirliği önerisinde bulduklarını, ancak bu ilişkilerin Türk tarafı için hep hüsrarla sonuçlandığını belirttiler. İranlılar Türk işadamlarından meslek sırlarını aldıktan, üretimin nasıl yapıldığını iyice öğrendikten sonra Türk ortağı İran'dan uzaklaştırıp yollarına devam ediyorlarmış. İşadamları İranlıların yaklaşımını 'şark uyanıklığı' olarak değerlendiriyorlar ve İran ile uzun dönemli bir işbirliğinin ne kadar zor olduğunu anlatıyorlar. Belli ki Devrim sonrasında oluşan kapalı ekonomi ve ekonomik müeyyideler İranlıları rekabetten uzaklaştırmış ve evrensel iş hayatı kurallarını öğrenmeleri bayağı bir zaman alacak. Başka bir deyişle İran'da *siyasi direncin* dışında bir de *kültürel direnç* var.

Kim ne derse desin, İran'da daha fazla Türk şirketi görmek istemeyen bazı güçlerin olduğu muhakkak. Bunların en önemli hareket noktası Türkiye'nin 'ABD ve İsrail'in casusu' olduğu düşüncesi. İran'da Türklerin sayısı arttıkça 'karşı-devrim' olacağından endişe ediyorlar. 1 Mart Tezkeresi ve Irak Savaşı sonrasında Türkiye'nin aktif Ortadoğu politikası bu düşünceleri yumuşattıysa da Türkiye birçok radikal devrimci için hala *şüphe ile yaklaşılması gereken bir ülke*.

İkinci önemli gerekçe Türkiye'nin hemen her alanda İran'ın tersi bir istikameti temsil ediyor oluşu. Türkiye İslam dünyasında farklı bir dini yaşam yorumunun şampiyonu ve serbest ekonomisi ve serbest siyasi yapısı ile İran'daki

devrim rejimini yumuşak gücü ile erozyona uğratabilecek ve nihayetinde sona erdirebilecek bir ülke olarak görülüyor. Başka bir deyişle Türkiye anlayışı bazı İranlılarca da 'İran anlayışının panzehiri' olarak algılanıyor. Bu durumda da İran devletinin derinlerinde Türkiye ile ilişkilere karşı ciddi bir direnç oluşuyor.

İlişkilerin yeterince gelişmemesinde en önemli bir diğer sorun ise *geleneksel-tarihsel İran politikaları*. Başka bir deyişle İran seküler bir ülke olsaydı da karşımıza çıkabilecek bir sorun. O da İran'ın Arap, Türk ve diğer Müslüman ülkelere karşı izlediği kendine has *güven telkin etmeyen dış politikası*. Hatırlanacağı üzere Osmanlı döneminde de İran ile Osmanlı Devleti bir müttefik olamamış, ciddi bir ekonomik ya da siyasi işbirliğine girememişlerdir. Bu dönemde İran-Vatikan ilişkileri İran-Osmanlı ilişkilerinden çok daha iyi bir durumdadır. Birçok araştırmacı Türk-İran sınırının uzun yıllar boyunca önemli oranda değişmeden kalmış olmasını ilişkilerin olumlu bir yönü olarak sunsalar da sınırların nispeten değişmemesinin nedeni tarafların birbirlerine duydukları güvenden ziyade *güç dengesinde* aranmalıdır. Eğer Osmanlı Devleti yeterince güçlü olmamış olsa idi İran, Anadolu'nun içlerine kadar uzanmış olurdu. Osmanlı'nın İran'ın içlerine fazlaca girmemiş olmasının nedeni ise Osmanlı'nın yayılma sahası olarak temelde Akdeniz ve Avrupa'yı görmüş olmasında aranmalıdır. Özetle sınırlardaki istikrar ilişkilerin güçlü olmasından kaynaklanmamıştır. Aksine Osmanlı arkadan bir saldırıya uğramamak için Irak'ta ve Anadolu'da İran'a karşı çok çeşitli önlemler almıştır. Örneğin Irak Türkmenlerinin kuzeyden güneye bir kılıç şeklinde yerleştirilmelerinin en önemli nedeni 'İran tehlikesi'dir.

Aslına bakılırsa İran'ın ilişkileri sadece Anadolu Türkleri ile değil, neredeyse tüm Müslüman dünyası ile sorunlu olmuştur. Bu sorunlar 20. yüzyılda da sürmüş ve İran İslam Devrimi sonrasında ortaya çıkan devletin Müslüman coğrafyadaki algılanması bu açıdan bakıldığında Şah dönemi ile bazı benzerlikler de içermiştir. Örneğin 2008 itibarıyla Arap dünyasının bölgede en çok çekindiği ülkelerin başında İran geliyor. Soğuk Savaş boyunca Arapları komünizm tehlikesi ile kendi liderliğinde birleştirmeye çalışan ABD şimdi de İran tehdidini bir araç olarak kullanıyor. Bölgede hangi Arap temsilci ile görüşseniz (Suriye, Hamas ve Hizbullah hariç) İran'a hiçbir bölge ülkesinin güvenemediğini anlıyorsunuz. Körfez Arapları İran'ın her an kendilerine saldırabileceğini, topraklarının bir kısmını almaya çalışabileceğini veya iç işlerine karışacağını düşünerek İran'ı en önemli tehditlerin başına yerleştiriyorlar. Çoğu kez bu nedenle ABD'ye yanaşıyorlar. Yani Körfez'deki ABD varlığını meşrulaştıran en önemli neden de İran. Sadece Körfez Arapları değil, Ürdün ve Mısır gibi nispeten daha uzak bölgelerdeki Araplar da İran'a şüphe ile bakıyor ve niyetlerini sağlıklı bulmuyorlar.

İran sadece Arapları değil, Pakistan gibi diğer bazı Müslüman ülkeleri de 'korkutuyor'. Bunun çok sayıda örneği var ancak en çarpıcı olanı Pakistan'da deprem olduğunda yaşandı. İran, Pakistan'a giden yardım ekiplerine büyük zorluklar çıkardı ve bu durum ne Pakistan, ne de Türkiye tarafından bugüne kadar unutulmadı.

İran'ın en önemli güven sorunu yaşadığı Müslüman gruplardan biri de Türkler. Sadece Türkiye değil, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve diğer Türk cumhuriyetleri de İran'ı şüphe ile karşılıyor. Özellikle Azerbaycan, İran'ın Ermenistan'a verdiği açık desteğin çok net bir şekilde farkında. Eğer Türkiye ve ABD'nin net karşı çıkışları olmamış olsaydı Azerbaycan'ın özellikle Hazar'da İran

karşısında ne kadar zor durumda kalacağı aşikârdı. Ermenistan'ın Azeri topraklarını işgali sürerken Ermenistan'a her türlü ekonomik desteği veren ilk iki ülkenin Rusya ve İran olduğu da bir sır değil. İran başta enerji olmak üzere her alanda Ermenistan'ın Azerbaycan karşısında güçlenmesine katkı sağlıyor. Tahran'ın zaman zaman iki ülke arasında arabulucu gibi davranma çabası da garip. Çünkü İran bir İslam devleti olduğunu iddia ediyor ve kendi nüfusunun da önemli bir kısmını oluşturan Azerilerin toprakları işgal altındayken kendisini en fazla arabulucu olarak tanımlayabiliyor.

Türkiye açısından ise İran'ın PKK terör örgütüne verdiği destek hala akıllardadır. İran sınırını serbest geçiş alanı gibi kullanan terör örgütünün bugün Kandil Dağı'nda kullandığı birçok altyapı da İran'dan birer hatıra. Zamanında terörü görmezden gelen İran bugün aynı derde düştü ve Türkiye ile işbirliği yapmak zorunda kalıyor. Fakat ilerleyen zamanlarda bu durumun tersine dönmeyeceğinin garantisini de yok. Türkiye için İran imajını etkileyen en önemli unsur ise şüphesiz 1980ler boyunca süren ve 1990ların bir kısmında da net bir şekilde hissedilen rejim ihraç etme çabaları oldu. Bugün dahi Türkiye'de birçok kişi İran'ın hala bu tür gayretler içinde olduğunu düşünüyor.

Anlaşılan o ki İran'ın Müslüman ülkeler ile ilişkileri oldukça garip. İran kendisini bir 'İslam Cumhuriyeti' olarak tanımıyor. Ancak dış ilişkilerinde birkaç istisna (Suriye, Sudan gibi) dışında neredeyse tüm Müslüman ülkeler ile sorunlu. İlişkilerinin iyi olduğu ülkeler Rusya ve Ermenistan gibi bölgenin iki Hıristiyan ülkesi. Üstelik bu iki ülke Müslümanlarla da ciddi sorunları olan ülkeler. Ermenistan komşusu Azerbaycan'ın topraklarının neredeyse beşte birini işgal etmiş, Rusya ise Çeçenistan'da gelmiş geçmiş en büyük insanlık dramlarından birine imza atmış. Başka bir deyişle bu şartlar altında Osmanlı'ya karşı Vatikan ile işbirliği yapan İran'ı hatırlamamak çok zor.

Bu veriler altında denebilir ki Ortadoğu'da ekonomik entegrasyonu, ticareti ve siyasi işbirliğini arttırmak isteyen Türkiye'nin karşısındaki en önemli engellerin başında İran geliyor. Çünkü İran herkesi kendisi gibi biliyor. Türkiye'nin gizli (kirlili) bir gündemi olduğunu sanıyor. Türkiye'nin ticaret ile İran'ın altını oyacağından endişeleniyor. Tahran'da bu bakış açısı sadece Türkiye'ye karşı değil, diğer birçok bölge ülkesine karşı da var. Oysa İran bu kaygılarında çok yanılıyor. Bunu anlaması için 'ABD ajanı' olarak algıladığı ülkelerin ABD politikasına nasıl karşı çıktıklarına bir göz atması bile yeterli olurdu.

Gaz Sorunu

Doğalgaz hattındaki kesilmeler İran'ın yanlış bakış açısının bir diğer örneği. Bilindiği üzere Türkiye, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltabilmek ve komşusu İran ile ticaretini arttırabilmek için İran gazını almaya karar verdi. Bu maksatla ciddi yatırımlar yapılarak iki ülke arasında yüzlerce kilometrelik doğalgaz boru hattı döşendi. Türkiye ilk defa bu hattı gündeme getirdiğinde içeride ve dışarıda çok önemli siyasi maliyetlerle de karşılaştı. İçeride İran gibi bir 'İslamcı rejim' ile iş yapılmasının Türkiye Cumhuriyeti'nin temel kurucu ilkelerinden laikliğe aykırı olduğu söylenirken, dışarıda da ABD, İran ile her türlü işbirliğine karşı olduğunu açıkladı. Fakat Ankara tüm bu zorlukların üstesinden gelerek İran doğalgaz hattını hayata geçirdi. Hatta ilerleyen yıllarda İran ile doğalgaz alanında başka işbirliklerinin de yolunu aradı. İran'dan tüm dünyanın köşe bucak kaçtığı, ona 'çirkin ördek

yavrusu' muamelesi yaptığı bir dönemde Türkiye'nin tüm bu fedakârlığına ve uluslararası yazılı anlaşmalara rağmen İran keyfi bir biçimde, üstelik kara kışın ortasında gazı kesmeye başladı. İran'dan gelen gazın kalitesinde de ciddi sorunlar yaşandı. Bu kesintiler zamanla sıklaştı. 2005-2006 kışında ve bu kış ise İran'ın kesintileri Türk ekonomisini vurmaya başladı. İki kış önce bazı sanayi tesisleri faaliyetlerini gaz yetersizliği nedeniyle durdururken, bu yıl da elektrik üretiminde ciddi sorunlar yaşanıyor.

İran gaz kesintileri konusunda zamanında açıklama yapma ihtiyacını bile duymuyor. Camı isteyince vanayı kapatıyor, camı istemezse açıyor. Türkiye'de tepkiler sertleşince lütfen bir açıklama gelse de özür vs. hak getire.

Bu yılki gerekçeleri yine aynı: "Kış sert geçiyor. Bize yetmiyor, size mi verelim?" Hatta Türkiye'de bazıları da İran'a hak verecek kadar ileri gidiyor: "Bir ülke kendi vatandaşları dururken gazı dışarı satar mı?" diyorlar. Elbette satar. Eğer bir anlaşma imzalamışsanız, uluslararası taahhütler altına girdiyse, öncelik dış taahhütlerinizdedir. İçerideki haliniz ne olursa olsun sözünüzde durmak zorundasınız. Aksi takdirde hiç kimse sizinle ne ticaret yapabilir, ne de siyasi işbirliği. İran kış soğuklarını tarihinde ilk defa yaşamıyor. Yıllık gaz üretiminin ne kadar olacağı da sır değil. Bu durumda başka bir ülke ile anlaşma imzalayan İran'ın öncelikle bu taahhütlerine uyması gerekir. En azından anlaşma imzaladığı Türkiye ile oturup anlaşarak yaşanan sıkıntıyı paylaşması gerekir.

İran'ın bir diğer gerekçesi de Türkmenistan'ın İran'a verdiği gazı ani bir şekilde kesmesi. Türkmenler gaz fiyatını beğenmedikleri için İran'ı yola getirmeye çalışıyorlar, İranlılar da faturayı Türkiye'ye çıkarmaya kalkıyorlar. Oysa Türkmen gazı da Türkiye'yi ilgilendirmiyor. Çünkü Türkiye Türkmenistan ile herhangi bir anlaşma yapmış değil. Hatta böyle bir işbirliğinin önündeki önemli engellerden biri de Tahran Yönetimi oldu. İran, Türkiye'nin Orta Asya ile ilişkilerinde hep engelleyici olduğu gibi Türkmen gazı konusunda da her zaman engelleyici oldu. Söyledikleri ile uygulamaları birbirini tutmadı. Türkmen gazının doğrudan Türkiye'ye gitmemesi için Türkmen gazını alıp kendi gazıymış gibi Türkiye'ye satmaya kalktı.

Özetle İran içinde bulunduğu kuşatılmışlığa, ABD ve Avrupa ile yaşadığı siyasi ve ekonomik sorunlara rağmen bölgesine dönük şüphe uyandıran politikalarını sürdürüyor. Milyarlarca dolar kazandığı Türkiye pazarına karşı dahi sorumluluklarını yerine getirmiyor. Tutarlı bir ortak gibi davranmıyor.

Oysa ki Türkiye ve İran'ın işbirliği önündeki engelleri aşması demek Türkiye-İran-Orta Asya ve Türkiye-İran-Pakistan hattında derinleşen bir ekonomik entegrasyon demek. Bölge ülkeleri arasında katlanan ekonomik ilişkiler sayesinde bölge dışı ülkelerin daha az siyasi müdahalesi demek. Türkiye yılmadan İran'a ekonomik araçlar (ticaret, boru hatları vs.) ile girmeye çalışıyor. Çünkü ekonomik olarak bölgeye entegre olmuş bir İran sadece Türk ulusal çıkarlarına değil, bölgesel istikrar ve barışa da katkı sağlayacaktır. Ortadoğu'nun kalkınması ve istikrara kavuşmasında hiç şüphe yok ki Türkiye ve İran işbirliği özel bir rol oynayacak. Eğer bu iki ülke en azından ticari sahada yaklaşmazsa Ortadoğu'nun (ve hatta Pakistan ve Orta Asya'nın) geleceği için güzel düşler kurmak dahi zorlaşacaktır. Bu basit gerçeğin farkında olan İranlıların sayısı az değil. Ancak bu gerçeği anlamak istemeyen ve hala eski Pers İmparatorluğu oyunlarını İslamcılık etiketi altında

sürdürmek isteyen dar, ama çok etkili bir kadro da İran devletinin içlerinde mevzilenmiş durumda.

Son söz olarak denebilir ki İran'ın önündeki en önemli engel yine İran. İran'dan anlaşılması güç, birbiriyle çelişen mesajlar geliyor. Şu an için denebilir ki karşımızda en azından birden fazla İran var ve böyle bir İran da en az ABD kadar bölge ülkelerini korkutuyor.